

მაკა ხუციშვილი

ვარშავის უნივერსიტეტი
პოლონეთი

m.khutsishvili@student.uw.edu.pl

საქართველოში პოლონური დიასპორის უცნობი ისტორია

მე-18 საუკუნის ბოლოსა და მე-19 საუკუნეში ცარიზმის წინააღმდეგ აჯანყებების მონაწილე პოლონელი დიდგვაროვნები და ინტელიგენცია საქართველოში გადაასახლეს. ცარიტული რეჟიმის ხელმძღვანელობა კავკასიას დასჯის ადგილად იყენებდა. საქართველოში ემიგრირებული პოლონელი დევნილები კავკასიას „თბილ ციმბირს“ უწოდებდნენ. თუმცა პოლონელები საქართველოში ნებაყოფლობითაც ჩამოდიოდნენ და სახლდებოდნენ.

პოლონურ თემში იყვნენ განათლებული ადამიანები, მათ შორის, მხატვრები კირილე და ილია ზდანევიჩები, ზიგმუნტ ვალიშევსკი, ილია ზანკოვსკი, მიკოლაი სკლიფოსოვსკი, მხატვარი და არქიტექტორი ჰენრიკ ხრინევსკი, არქიტექტორი ალექსანდრ შიმკევიჩი, ნატურალისტები ლუდვიკ მლოკოსევიჩი, ვლადისლავ ბაგრინოვსკი, მწერლები ვოიჩეკ პოტოცკი, კაზიმირ ლაპჩინსკი, ოპერის მომღერალი, სოპრანო, მელანია ვოლ-ლევიცკა და სხვ.

სტატიაში ნაჩვენებია უცნობი ისტორია პოლონელების შესახებ, რომლებიც ორი ასეული წლის განმავლობაში, სხვადასხვა დროსა და გარემოებებში, მნიშვნელოვან როლს თამაშობდნენ საქართველოს ცხოვრებაში. ეს ისტორია დღესაც გრძელდება.

საკვანძო სიტყვები: პოლონური სათვისტომო; ევროპული კულტურა

კავკასია ყოველთვის იყო სხვადასხვა კულტურისა და ეთნიკური ჯგუფის თანაარსებობისა და შეხვედრის ადგილი. მე-18 საუკუნის ბოლოსა და მე-19 საუკუნეში ცარიზმის წინააღმდეგ აჯანყებების მონაწილე პოლონელი დიდგვაროვნები და ინტელიგენცია საქართველოში გადაასახლეს. ცარიტული რეჟიმის ხელმძღვანელობა კავკასიას დასჯის ადგილად იყენებდა. საქართველოში ემიგრირებული პოლონელი დევნილები კავკასიას

„თბილ ციმბირს“ უწოდებდნენ. თუმცა პოლონელები საქართველოში ნებაყოფლობითაც ჩამოდიოდნენ და სახლდებოდნენ.

პოლონურ თემში იყვნენ განათლებული ადამიანები, მათ შორის, მხატვრები კირილე და ილია ზდანევიჩები, ზიგმუნტ ვალიშევსკი, ილია ზანკოვსკი, მიკოლაი სკლიფოსოვსკი, მხატვარი და არქიტექტორი ჰენრიკ ხრინევსკი, არქიტექტორი ალექსანდრ შიშკევიჩი, ნატურალისტები ლუდვიკ მლოკოსევიჩი, ვლადისლავ ბაგრინოვსკი, მწერლები ვოიჩეკ პოტოცკი, კაზიმირ ლაპჩინსკი, ოპერის მომღერალი, სოპრანო, მელანია ვოლ-ლევიცკა და სხვ. მათ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ქართული კულტურის განვითარებაში. რამდენიმე მათგანი სტალინური ტერორის მსხვერპლი გახდა. სამწუხაროდ, მსხვერპლთა სახელები დავიწყებას მიეცა.

სტატიაში გაშუქებულია, ორი საუკუნის განმავლობაში პოლონური თემის წარმომადგენელთა მოღვაწეობა.

პოლონელ მწერალთა ჯგუფი ნაყოფიერად მოღვაწეობა თბილისში, რომელიც მთელი რეგიონის კულტურული ცენტრი იყო. პოლონური საზოგადოება 1863 წელს პირველად გაეცნო ქართულ შედევრს, როდესაც კაზიმირ ლაპჩინსკის (1823-1892)¹ მიერ თარგმნილი „ვეფხისტყაოსნის“ პოლონური პროზაული ვერსია ლიტერატურულ გაზეთში „ვარშავის ბიბლიოთეკა“ გამოქვეყნდა.

საქართველოში მცხოვრებ მწერალთა ნაწილი ცარისტულ ადმინისტრაციულ ორგანოებსა და ელიტურ ქართულ ოჯახებში ბავშვების პედაგოგად მუშაობდა, მათ შორის, ვოიჩეკ პოტოცკი (1801-18??) მიხეილ ვორონცოვის, 1844-1854 წლებში კავკასიაში მეფისნაცვლის, მრჩეველი იყო. გარდა ამისა, პოტოცკი დავით დადიანის, სამეგრელოს მთავრის, შვილების აღმზრდელადაც მუშაობდა. პოტოცკი აქტიურად მონაწილეობდა საქართველოში საჯარო ბიბლიოთეკის დაარსებაში. აღსანიშნავია, რომ პირველი წიგნი, რომელიც ბიბლიოთეკაში დარეგისტრირდა, ვოიჩეკ პოტოცკის საჩუქარი იყო. მრავალი წიგნი გადასცა საქართველოს ეროვნულ ბიბლიოთეკას,² ტადეუშ ლადა-ზაბლოცკიმ (1811-1847).

საქართველოში ცხოვრობდნენ ნატურალისტები - ლუდვიკ მლოკოსევიჩი და ვლადისლავ ბაგრინოვსკი. პოლონელმა ბოტანიკოსმა ლუდვიკ მლოკოსევიჩმა (1831-1909) დააარსა ლაგოდეხის სახელმწიფო ნაკრძალი (აღმოსავლეთ საქართველო). დღეს ეს ნაკრძალი საქართველოში უმნიშვნელოვანესი ადგილია როგორც უცხოელი სტუმრებისთვის, ისე ადგილობრივებისთვის. 1840-იან წლებში პოლონელ ფარმაცევტს, ვლადისლავ ბაგრინოვსკის, სოხუმში მოჰყავდა სამედიცინო მცენარეები. სულ მალე, ზუსტად იქ, სადაც

1 ვარშავის ბიბლიოთეკა, *Skóra Tygrysia*, კაზიმირ ლაპჩინსკი, 1863, ტომი 4, გვ. 1-38.

2 ჰენრიკა იუსტინსკა, *Polscy artyści w Gruzji (პოლონელი მხატვრები საქართველოში)*, თბილისი, 2006, გვ. 8.

ბაგრინოვსკი მცენარეების კულტივაციას აწარმოებდა, სოხუმის ბოტანიკური ბაღი გაშენდა, რომლის პირველი დირექტორიც თვითონ გახდა.

ქართულ-პოლონურ ურთიერთობებში განსაკუთრებული ადგილი უკავიათ პოლონელ არქიტექტორებს. საქართველოში პოლონელმა არქიტექტორებმა და ინჟინრებმა დააპროექტეს თეატრები, უმაღლესი სასწავლო დაწესებულებები, სასამართლოები, თავადებისა და ეგზარქოსების სასახლეები, ააშენეს საგზაო ინფრასტრუქტურა.

მათ შორის, ყველაზე ცნობილი იყო ალექსანდრ შიმკევიჩი (1858-1908). თბილისის ევროპული იერსახის შექმნაში მას დიდი წვლილი მიუძღვის. შიმკევიჩმა დააპროექტა მრავალი შენობა: თბილისის კონსერვატორია, რუსთაველის აკადემიური თეატრი (კორნელ ტატიშჩევთან ერთად), აბრეშუმის მუზეუმი, თბილისის უზენაესი სასამართლო, ქუთაისის სასამართლო და მრავალბინიანი საცხოვრებელი სახლები.¹

მეორე პოლონელმა არქიტექტორმა - ალექსანდ სტანისლავ როგოისკიმ (18?? -1912) დააპროექტა თბილისის მართმადიდებლური საღვთისმეტყველო სემინარია, კავკასიის ოფიცერთა ეკონომიკური საზოგადოების შტაბბინა (დღეს თბილისი ბანკის სათავო ოფისი), ბათუმის რომაელ-კათოლიკეთა ეკლესია. როგოისკიმ ასევე დაასრულა პრინც ოლდენბურგის სასახლე (დღეს თეატრის, მუსიკის, კინოსა და ქორეოგრაფიის სახელმწიფო მუზეუმი).²

თბილისის ცენტრში მომხიბლავი შენობა, რომელიც ცნობილია, როგორც ალექსანდრე მელიქ-აზარიანცის სახლი, ასევე პოლონელი არქიტექტორის, მიკოლაი ობლონსკის, დაპროექტებულია.

სახალხო სახლის შენობის პროექტი, რომელიც მე-20 საუკუნის დასაწყისში აშენდა და დღეს მარჯანიშვილის აკადემიური დრამატული თეატრია, პოლონელ არქიტექტორს სტეფან კრიჩინსკის ეკუთვნის.

სტეფან კრიჩინსკი იყო პოლონური წარმოშობის არქიტექტორი და მხატვარი. დაიბადა ქუთაისში, პოლონელი დიდგვაროვანი ემიგრანტების ოჯახში. განათლება მიიღო ფლორენციასა და კარლსრუეში, გარკვეული პერიოდი ცხოვრობდა საფრანგეთში. კარგად იცოდა ქართული არქიტექტურა და ხელოვნება, რომელიც აისახა როგორც მის პროექტებში, ისე ნახატებში.

ჰენრიკ ხრინევსკიმ, არქიტექტორ ანატოლი კალგინთან ერთად, დააპროექტა საქართველოს ბანკის შენობა და მოხატა მისი კედლები (დღეს ეროვნული ბიბლიოთეკა), აგრეთვე, ნაწილობრივ მოხატა ქაშუეთის ტაძარი თბილისის ცენტრში. ნამუშევრები შთამბეჭ-

1 იანუშ ოპასკა, *Działalność Polskich architektów w Tbilisi w XIX i początkach XX wieku*, გვ.12, <http://journals.pan.pl/dlibra/publication/101433/edition/87482/content/dzialalnosc-polskich-architektow-w-tbilisi-w-xix-i-początkach-xx-wieku-opaska-janusz?language=en>

2 იქვე, გვ. 15-18.

დავია და მნახველს აღაფრთოვანებს. ხრინევსკი იყო თანაავტორი დამოუკიდებელი საქართველოს დროებითი ფულადი ერთეულის, ბონის, პროექტისა. იქამდე, 1914 წელს კი შექმნა ილია ჭავჭავაძის, ნანარმოებების ლამაზი ილუსტრაციები. აქტიურად იყო ჩართული აკადემიურ საქმიანობაში, მონაწილეობდა თბილისის სამხატვრო აკადემიის დაარსებაში, იყო აკადემიის პროფესორი.¹

„დიდი ტერორის“ დროს, საბჭოთა ხელისუფლებამ 68 წლის პროფესორის - ჰენრიკ ხრინევსკის შვეინროებაც დაიწყო. ენკავედე-ს² წარმომადგენლებმა გაანადგურეს მისი სტუდია აკადემიაში. 1938 წელს დააპატიმრეს და დახვრიტეს, როგორც დასავლეთის ჯაშუში. დახვრეტის ოქმის მიხედვით, ხრინევსკი 20 წლის განმავლობაში ჩართული იყო უცხო ქვეყნების სადაზვერვო სამსახურების სასარგებლოდ შპიონაჟში, თუმცა ოქმი მტკიცებულებას არ ეყრდნობოდა.³ ადამიანის ცხოვრება, რომელმაც საქართველოს უნიკალური მემკვიდრეობა დაუტოვა, ენკავედემ ქალაქის მხოლოდ ერთ ფურცელზე მოაქცია.

მარია პერინი, ჰენრიკ ხრინევსკის, იტალიელი ცოლი და ცნობილი ბალერინა ქართული საბალეტო სკოლის დამაარსებლად ითვლება. ის თბილისში 1890-იანი წლების დასაწყისში ჩამოვიდა. იმ დროისთვის, თბილისის ოპერისა და ბალეტის თეატრი 40 წლის დაარსებული იყო, თუმცა მარია პერინი იყო პირველი, რომელმაც ქართული აუდიტორიის წინაშე 32 ფუტე შეასრულა. ათი წლის განმავლობაში პერინი თბილისის ოპერისა და ბალეტის პრიმაბალერინა გახლდათ. მოგვიანებით, დაარსა და ხელმძღვანელობდა ბალეტის სტუდიას. პერინის მოწაფეებს შორის არიან ნინო რამიშვილი, ილიკო სუხიშვილი, ვახტანგ ჭაბუკიანი, რომელიც საქართველოში პროფესიული ბალეტის დიდოსტატად და დამაარსებლად ითვლება. საბჭოთა ხელისუფლებამ იძულებული გახადა პერინი, საბჭოთა კავშირი დაეტოვებინა. თავდაპირველად თურინში წავიდა, შემდეგ ნიცაში, სადაც მის დას ოჯახური სასტუმრო ჰქონდა. პერინი ნიცაში 1939 წელს გარდაიცვალა.⁴

შიშის გამო, საბჭოთა კავშირში, შემდეგ პერიოდებშიც კი თბილისის სამხატვრო აკადემიაში პროფესორ ხრინევსკიზე ჩურჩულით საუბრობდნენ. ჰენრიკა იუსტინსკა, თბილისის სამხატვრო აკადემიის პროფესორი, თავის წიგნში - „პოლონელი მხატვრები საქართვე-

1 ჰენრიკა იუსტინსკა, *Polscy artyści w Gruzji (პოლონელი მხატვრები საქართველოში)*, თბილისი, 2006, გვ. 30.

2 სსრკ-ს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატი (НКВД - Народный комиссариат внутренних дел СССР)

3 ეროვნული მუხსიერების პოლონური ინსტიტუტის არჩივები, BU 2907/179 digi – arch, გვ. 2.

4 P. Nagy, P. Rouyer, D. Rubin, “Georgia”, in the *World Encyclopedia of Contemporary Theatre*, 1st ed., vol. 1, New York, 2013, pp. 333.

ლოში“ - წერს:

თბილისის სამხატვრო აკადემიაში სწავლის დროს, უფროსი თაობის წარმომადგენლები ცნობილ პოლონელ მხატვარს, ჰენრიკ ხრინევსკის, რომელიც 1937 წელს დახვრიტეს, ჩურჩულით ახსენებდნენ... საუბრობდნენ ზიგმუნტ ვალიშევსკიზე, ახალგაზრდა, ნიჭიერ და ენერგიულ მხატვარზე, რომელმაც საქართველო დატოვა და პოლონეთში წავიდა. ჩემი პედაგოგები თბილისის სამხატვრო აკადემიაში სკლიფოსოვსკის სახელს გარკვეული პაუზით მოიხსენიებდნენ, რომელიც შემდეგ ასე გრძელდებოდა: „სკლიფოსოვსკიმ ასე თქვა... ის ასე ამბობდა... ხატვა ასე უნდა დაიწყო.. და ა.შ.“

მე-20 საუკუნის დასაწყისში თბილისში ახალი თეატრები, სტუდიები, თეატრალური კაფეები, ლიტერატურული სალონები და სახელოვნებო ასოციაციები გაიხსნა. საქართველოში, თბილისის ავანგარდის ხელოვნება ინტერესი და მრავალფეროვნება განაპირობა მაშინდელმა პოლიტიკურმა სიტუაციამაც და ქვეყნის ხანმოკლე დამოუკიდებლობამ. მხატვრებმა და პოეტებმა შექმნეს ახალი ხელოვნება. ფაქტობრივად, თბილისი კავკასიური ავანგარდის თუ მაინდამაინც ასე უნდა ითქვას, მაშინ კავკასიური ავანგარდი უფრო სწორი იქნება ცენტრი გახდა. ხელოვნების კაფეები მასპინძლობდნენ კულტურულ საღამოებს, რომლებშიც მონაწილეობას იღებდნენ პოლონელი, გერმანელი, რუსი და სომეხი მხატვრები. იმ დროისთვის, ხელოვნების ყველა სფერო გაერთიანდა და აივსო შემოქმედებითი ენერგიით.

ავანგარდული ხელოვნების მიმდინარეობებიდან თბილისელი მხატვრები მისდევდნენ ფუტურიზმს ფორმალიზმსა და კუბიზმს. ძმებმა ზდანევიჩებმა, რომლებმაც საქართველოში ავანგარდული ხელოვნება შემოიტანეს, არა მხოლოდ მდიდარი მემკვიდრეობა დატოვეს, ქართულ კულტურას ევროპაში პოპულარიზაციაც გაუწიეს.

კირილე ზდანევიჩი (1892-1969) იყო მხატვარი, თეატრის დიზაინერი, ილუსტრატორი და თბილისური ავანგარდული ხელოვნების სულისჩამდგმელი. მუშაობდა კოტე მარჯანიშვილთან და თეატრალური წარმოდგენებისათვის ქმნიდა მოდელებს, ხატავდა ძველი თბილისის თემატიკაზე. ლადო გუდიაშვილთან და სერგეი სუდეიკინთან ერთად მოხატა თბილისის ხელოვნების კაფეების კედლები: „არგონავტების ნავი“, „ფანტასტიკური ტავერნა“, „ქიმერიონი“ (რუსთაველის თეატრის სარდაფი). კირილე ზდანევიჩი თავის მემუარებში წერდა: „ჩემს ბიოგრაფიაში, მენშევიკების პერიოდში, გამოვყოფდი ორ შემოქმედებით მოვლენას: პირველი - კლუბ-რესტორანი „არგონავტების ნავი“, რომელიც შესრულებულია მატისისა და

ვან დოგენის სტილში...“¹

კირილე ზდანევიჩმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ქართველი მხატვრის, ნიკო ფიროსმანის აღმოჩენაში.

1912 წლის ზაფხულში ილია და კირილე ზდანევიჩებმა ფრანგ მეგობართან, მიშელ ლე დანტოსთან ერთად, თბილისის ერთ-ერთ ღვინის სარდაფში ფიროსმანის ნახატები აღმოაჩინეს. ნახატებმა მათი ყურადღება მიიპყრო. ძმებმა ზდანევიჩებმა მაშინვე დაიწყეს მხატვრის ძიება, აღმოაჩინეს და, ამავე დროს, დაიწყეს გაფანტული ნახატების შეგროვებაც.²

ნიკო ფიროსმანის პირველი გამოფენა 1916 წლის 5 მაისს კირილე ზდანევიჩის ატელიეში მოეწყო.³ ზდანევიჩების ძალისხმევით იმ დღეს ქართულმა საზოგადოებამ პირველად იხილა ფიროსმანის შემოქმედება.

ილია ზდანევიჩმა (1894-1975) საბჭოთა კავშირი 1930-იან წლებში დატოვა და პარიზში გადასახლდა. მაგრამ, ბუნებრივია, რომ მისი შემოქმედება არის და ყოველთვის იქნება ქართული კულტურის განუყოფელი ნაწილი. რაც შეეხება კირილე ზდანევიჩს, ის საქართველოში დარჩა და 1940-იან წლების ბოლოს სტალინის რეპრესიები გამოიწვია.⁴ სხვა რეპრესირებულთა მსგავსად, კირილე ზდანევიჩი ჯაშუშობის ბრალდებით გულაგში გადასახლეს მხოლოდ იმიტომ, რომ შოტლანდიელ მეგობართან ერთად ვისკი დალია.⁵

პოლონური წარმოშობის კიდევ ერთი ცნობილი მხატვარი გახლდათ ზიგმუნტ ვალიშევსკი (1897-1936). ბავშვობა ბათუმში გაატარა, სადაც სწავლობდა მიკოლაი სკლიფოსოვსკის სტუდიაში. შემდეგ გადავიდა თბილისში და ქალაქის კულტურულ ცხოვრებაში აქტიურად იყო ჩართული. კირილე ზდანევიჩმა და ზიგმუნტ ვალიშევსკიმ მონაწილეობა მიიღეს პირველ მსოფლიო ომში. ისინი ასევე ნათესავებიც იყვნენ: ვალიშევსკის და იყო კირილე ზდანევიჩის პირველი ცოლი.⁶ სხვა მხატვრებთან ერთად ვალიშევსკიმ მოხატა კაფე „ქიმერიონი“ და შექნა მრავალი შედევრი: სცენარების ესკიზები და პოსტერები, გროტესკული სცენები, წიგნის ილუსტრაციები, კარიკატურები, რომლებიც „ფუტურისტულ სინდიკატს“ წამოადგენდა. ძმები ზდანევიჩების მსგავსად, მოგვიანებით ისიც შეუერთდა მხატვართა ჯგუფს სახელად „41“. 1920 წელს ზიგმუნტ ვალიშევსკიმ შექმნა თბილისის ოპერის ფარდის ესკიზი, რომელზეც გამოსახულია

1 თეა ტაბატაძე, „თეატრ-სტუდია „არგონავტების ნავი“ და კირილე ზდანევიჩის „არგონავტიკა“, ხელმისაწვდომია ქართულ ენაზე: <http://www.georgianart.ge/index.php/ka/2019-01-03-08-49-05/228-2019-01-24-16-36-13.html>, ნანახია 4.11.2020

2 ჰენრიკა იუსტინსკა, *Polscy artyści...* გვ. 101.

3 სახალხო ფურცელი, 4 მაისი, 1916, N 566, გვ. 2.

4 Maka Khutsishvili, *A Repressed Polish Painter in Soviet Georgia During Stalin's Terror – Kirill Zdanevich*, “Pro Georgia”, no. 28, Warsaw, 2018, p. 223.

5 იქვე.

6 იქვე.

„ვეფხისტყაოსნის“ გმირი - ცხენზე ამხედრებული ტარიელი. ოპერის ფარდის ამ ვერსიამ დღევანდელ დრემდე ვერ მოაღწია, თუმცა ეს ფარდა თვითმხილველებს კარგად ახსოვთ. 1920-იანი წლების დასაწყისში ვალიშევსკი პოლონეთში გადავიდა და მოღვაწეობა იქ განაგრძო. 1922 წელს მან კრაკოვის სახვითი ხელოვნების აკადემიაში ჩააბარა. ზიგმუნტ ვალიშევსკი მცირე ხნით პარიზშიც სწავლობდა. გარდაიცვალა 1936 წელს კრაკოვში, 39 წლის ასაკში.¹

1915 წლის ბოლოს ქართულ სცენაზე გამოჩნდა პოლონელი სოპრანო - მელანია ვოლ-ლევიცკა (1885-1937). იმ დროის პოლონური პრესის მიხედვით, ლევიცკა ვარშავის ოპერის სახლის სცენაზე საკმაოდ პოპულარულ სოპრანოდ ითვლებოდა. 1915 წელს ის თბილისის ოპერის იმპრესარიოს მოწვევით ოჯახთან ერთად საქართველოში ჩამოვიდა. თბილისის ოპერის სახლის სცენაზე პოლონელმა სოპრანომ მთლიანად 35-ზე მეტი ოპერის მთავარი არიები შეასრულა: ჯაკომო პუჩინის „მადამ ბატერფლაი“ - ჩიო-ჩიო სანის არია, „ბოჰემა“ - მიმის არია; რიხარდ ვაგნერის „ნიურნბერგელი მაისტერზინგერები“ - ევას არია, „ლოენგრინი“ - ელზას არია, ქართული ოპერა „აბესალომ და ეთერი“ - ეთერის არია და ა.შ.² მელანია ვოლ-ლევიცკა აქტიურად იყო ჩართული საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, მათ შორის, მონაწილეობდა თბილისის ხელოვნების კაფეებში გამართულ საქველმოქმედო ღონისძიებებში.³ ბოლშევიკების მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ, ლევიცკამ ქვეყანაში დარჩენა გადაწყვიტა. 1937 წელს დააპატიმრეს და ჯაშუშობის ბრალდებით დახვრიტეს.⁴

უნდა აღინიშნოს, რომ პოლონელი პროფესორი მიკოლაი ლევიცკი ამ პერიოდში (1870-1944) კავკასიაში პირველ უმაღლეს მუსიკალურ საგანმანათლებლო დაწესებულებაში, თბილისის კონსერვატორიაში, ვოკალს ასწავლიდა. ის საქართველოში მეუღლესთან, მელანია ვოლ-ლევიცკასთან, ერთად ჩამოვიდა და 1923 წლამდე ცხოვრობდა, შემდეგ კი კვლავ პოლონეთში დაბრუნდა. მიკოლაი ლევიცკი აღმოსავლეთ გალიციიდან იყო. სოლიდური მუსიკალური განათლება იტალიაში მიიღო, იყო ძალიან წარმატებული რეჟისორი და სცენის მენეჯერი ვარშავის ოპერის სახლში. ვარშავის ოპერის პოსტერებისა და პოლონური პრესის მიხედვით, ის 1889 წლიდან მოღვაწეობდა. როგორც სცენის მენეჯერმა, 1932 წელს ვარშავის ოპერაში წარმოადგინა პუჩინის „ტურანდოტის“ პოლონური პრემი-

1 ჰენრიკა იუსტინსკა, *Polscy artyści...* გვ. 88-89.

2 Maka Khutsishvili, *The Unknown Fate of Melania Wohl-Lewicka, Polish Prima Donna of Tbilisi*, "Pro Georgia", no. 27, Warsaw, 2017, pp. 268-269.

3 მზია ჩიხრაძე, თბილისი 1910-1921 წლებში (კულტურული ცხოვრების ისტორიული მიმოხილვა), ხელმისაწვდომია ქართულ ენაზე: <http://www.georgianart.ge/index.php/ka/2010-12-03-16-25-41/51--1910-1921-.html>

4 Maka Khutsishvili, *The Unknown Fate of Melania Wohl-Lewicka...* "Pro Georgia", pp. 273-274.

ერა. გარდაიცვალა 1944 წელს, ვარშავის აჯანყების პირველ დღეს.¹ ცოტა ხნის წინ, ვარშავაში, სრულიად შემთხვევით შევიტყვე მე-20 საუკუნის შუა წლებში საქართველოში მცხოვრები შვედურ-პოლონური ოჯახის შესახებ. ვიცოდი, რომ ცარიზმის დროს საქართველოში მოღვაწეობდა ორი ცნობილი ფოტოგრაფი: ალექსანდრე როინაშვილი და დიმიტრი ერმაკოვი. არაფერია ცნობილი ედმუნდ ოსტერლოფის შესახებ. ამის მიზეზი უნდა იყოს ის, რომ ოსტერლოფი იღებდა ფართო საზოგადოებისათვის ნაკლებად ცნობილ ადამიანთა პირად და ოჯახურ პორტრეტებს.² ბარბარა ოსტერლოფი, ვარშავის თეატრალური აკადემიის პროფესორი, ედმუნდ ოსტერლოფის შთამომავალი, თავის სტატიაში წერს:

დღემდე ვერ მოვიძიე ოსტერლოფის ფოტოების კოლექცია, ერთიც კი, რომელიც წარმოაჩინდა შთამბეჭდავ და მრავალკულტურულ თბილისს, რასაც სხვა ფოტოგრაფები სიამოვნებით აკეთებდნენ... ოსტერლოფი, რომელიც სილამაზით თაყვანისმცემელი იყო, მშვენიერებას საყვარელი ხალხის წრესა და გარემომცველ ბუნებაში ეძებდა, რომელსაც ისე ეპყრობოდა, როგორც შემოქმედის ძალის ხილულ გამოვლინებას³.

ედმუნდ ოსტერლოფი ჩართული იყო ცარიტული რეჟიმის წინააღმდეგ საიდუმლო საქმიანობაში. დააპატიმრეს და ერთი წლით ვარშავის ციტადელში გამოკეტეს. მოგვიანებით, 1886 წელს, მისი სურვილის საწინააღმდეგოდ საქართველოში გადაასახლეს.⁴ საქართველოში ოსტერლოფი 1921 წლამდე ცხოვრობდა, ითვლებოდა კავკასიაში გერმანული ენის საკმაოდ დაფასებულ მასწავლებლად, გერმანულს ასწავლიდა თბილისის რუსულ გიმნაზიაში. საქართველოს ანექსიის შემდეგ პოლონეთში გაიქცა. მისი ოჯახის რამდენიმე წევრი საქართველოში დარჩა, მათ შორის, ქალიშვილი ზოფია, რომელიც საქართველოში გათხოვდა და საბჭოთა საქართველოში განაგრძო ცხოვრება.⁵

საბჭოთა რეჟიმი რეპრესიის სხვადასხვა ხერხს იყენებდა: დაპატიმრება, დახვრეტა ან დეპორტაცია, მაგალითად, საქართველოში მცხოვრები პოლონელების შემთხვევაში, ზოგი დააპატიმრეს, დახვრიტეს, აგრეთვე გადაასახლეს. გერმანელების შემთხვევაში, მთელი

1 მიკოლაი ლევიცკი, <https://archiwum.teatr Wielki.pl/baza/-/o/mikolaj-lewicki/229253/20181>, ნანახია 2.11.2020.

2 საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა: <http://www.dspace.nplg.gov.ge/simple-search?query=%E1%83%94%E1%83%93%E1%83%9B%E1%83%A3%E1%83%9C%E1%83%93+%E1%83%9D%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%A4>

3 Barbara Osterloff, *Edmund Osterloff – Gruziński Trop*, Warszawa 2013, s.12.

4 Barbara Osterloff, *Serdecznie i całą duszą: Edmund Osterloff i jego fotografie*, “Aspiracje”, Warszawa 2012, s.8.

5 იქვე.

ეთნიკური ჯგუფი სამხრეთ კავკასიიდან შუა აზიაში გადასახლეს.

ოსტერლოფის ოჯახი საბჭოთა რეპრესიებმა ძალიან დააზარალა. ედმუნდ ოსტერლოფის ვაჟი 1941 წელს შუა აზიაში გადასახლეს. პროფესორმა ბარბარა ოსტერლოფმა გადმომცა ზოფია ოსტერლოფ-ლაზუტინას ოჯახის არქივიდან ძმების შესახებ დანერილი მემუარები. მემუარებში ზოფია წერს თავის სამ ძმაზე - არნეზე, ვილრიხსა და რალფზე. მინდა, სტალინური რეპრესიების კონტექსტში ყურადღება შევაჩერო არნე ოსტერლოფის ცხოვრებაზე. არნე ოსტერლოფი, როგორც გერმანელი, ყაზახეთში გადასახლეს. ის ნატურალისტი იყო, დაამთავრა მებალეობის სკოლა დერბენტში და როგორც საუკეთესო სტუდენტი, ასკანია-ნოვაში, ფალც-ფაინის ცნობილ მამულში აგრონომად გაუშვეს.¹ საქართველოში დაბრუნების შემდეგ მუშაობდა თბილისის ბოტანიკურ ბაღში, განახორციელა ლაბორატორიული კვლევა სოფლის მეურნეობის ინსტიტუტში, პროფესორ იუზბაშიანის ხელმძღვანელობით, მონაწილეობდა სამეცნიერო ექსპედიციებში ქუთაისის მღვიმეების შესასწავლად. ზოფიას მემუარებიდან ვიგებთ, რომ არნე საბჭოთა ხელისუფლების მიმართ საკმაოდ ლოიალურად იყო განწყობილი და არავის აძლევდა უფლებას, რეჟიმის წინააღმდეგ ხმა ამოეღო. არნე ოსტერლოფი ფრთხილი ადამიანი იყო.

მასთან ენკავედედან (შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატი) მოვიდნენ, მოსთხოვეს სადგურში დაუყოვნებლივ მისულიყო და 24 საათში გამგზავრებულიყო. ამის სათქმელად არნესთან ინსტიტუტში წავედი. ოთახიდან გამოვიდა თუ არა, მაშინვე სადგურზე წავიდა. მატარებელმა სადგურში შვიდი დღე დაყო. მისთვის საკვები ყოველდღე მიმქონდა. ყველაფერს მამაცურად გაუძლო.²

ზოფია ოსტერლოფ-ლაზუტინა მტკივნეულად აღწერს ყაზახეთში ძმის ხანმოკლე და ტრაგიკულ ცხოვრებას. არნე განათლებული კაცი იყო და თავისი ადგილი დევნილობაშიც იპოვა. მემუარების მიხედვით, თავდაპირველად არნე ოსტერლოფი შრომა-გასწორების არმიაში მუშაობდა, მაგრამ დემობილიზებული იქნა ჯანმრთელობის მდგომარეობის გამო. შემდეგ მუშაობა აგრონომად პახტა-არალის რაიონის ფერმაში, სკოლაში ასწავლიდა ფიზიკასა და ქიმიას. დეპორტაციიდან ერთი წლის შემდეგ ტრაგიკულ შემთხვევას ემსხვერპლა. არნე ოსტერლოფის სიცოცხლე სევდიანად დასრულდა. ზოფია ოსტერლოფმა გადასახლებაში ძმის უკანასკნელი დღეების შესახებ

1 ასკანია-ნოვა უკრაინაში, ხერსონის ოლქში, ბიოსფერული ნაკრძალია

2 ზოფია ოსტერლოფ-ლაზუტინას გამოუქვეყნებელი მემუარები. სტატიაში ყველა ინფორმაცია არნე ოსტერლოფის შესახებ მოხმობილია მისი დის, ზოფია ოსტერლოფ-ლაზუტინას, მოგონებებიდან.

დეტალური ინფორმაციაც კი ვერ მიიღო.

სწორედ ამ მიზეზით აღმოჩნდა პოლონურ-შვედური წარმომავლობის არნე ოსტერლოფი საქართველოში, რომელიც საბჭოთა ხელისუფლება საქართველოდან გადაასახლა, როგორც გერმანელი. ამის შემდეგ ის საქართველოში ველარ დაბრუნდა.

თბილისში ორი კათოლიკური ეკლესიაა, ერთ-ერთი მათგანი წმინდა პეტრესა და პავლეს სახელობის კათოლიკური ეკლესია, პოლონელებთან არის დაკავშირებული. ეკლესია აშენდა 1877 წელს პოლონური დიასპორისა და ქართველი ფილანტროპის, კონსტანტინე ზუბალაშვილის სახსრებით. ტაძარი დააპროექტა გერმანელმა არქიტექტორმა - ალბერტ ზალტსმანმა. ეკლესია მეოცე საუკუნეში თბილისელი პოლონელების შეკრების ძირითად ადგილი იყო. ალბათ ეს გარემოებები გაითვალისწინა შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატმა, როდესაც პოლონელების წინააღმდეგ საბჭოთა კავშირში რეპრესიები დაიწყო. რეპრესიების მსხვერპლთა შესახებ, ყოფილი ენკავედეს საარქივო მასალები ცხადყოფს, რომ 1937-1938 წლებში წმინდა პეტრესა და პავლეს სახელობის კათოლიკური ეკლესიის მრევლი საიდუმლო სამსახურების განსაკუთრებული ინტერესის ობიექტი გახდა. 1923 წლისთვის ტაძრის მრევლს 800 ადამიანი შეადგენდა.¹

პოლონეთის მეორე რესპუბლიკის (1918-1939) პოლიტიკურ ცხოვრებაში საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918-1921) მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს. პოლონეთმა კარგად იცოდა კავკასიის გეოპოლიტიკური მნიშვნელობა. ბოლშევიკების მიერ საქართველოს ანექსიის შემდეგ, ქართველი ოფიცრები პოლონეთის პირველმა მარშალმა და სახელმწიფო მეთაურმა - იუზეფ პილსუდსკიმ სამამულო არმიაში მიიწვია (Armia Krajowa). ქართველი ოფიცრები 1944 წელს ვარშავას ისევე იცავდნენ, როგორც 1921 წელს თბილისს.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, საქართველომ დამოუკიდებლობა მოიპოვა. ამავე დროს, აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების დეკომუნიზაციის შემდეგ პოლონეთი კვლავ თავისუფალ სახელმწიფოდ იქცა. საქართველომ და პოლონეთმა ურთიერთობები აღადგინეს. ამ თვალსაზრისით, პოლონურ დიასპორას (პოლონია), დედოფალ იადვიგას სახელობის პოლონურ სკოლას და 2018 წელს დაფუძნებულ პოლონურ ინსტიტუტს მნიშვნელოვანი როლი აქვს. ჩატარდა მრავალი კულტურული ღონისძიება, რომლებმაც უფრო გააძლიერა ქვეყნებს შორის ურთიერთობები: გამოფენა სახელად „პოლონელი მხატვრები საქართველოში“ 1999 წელს, თბილისის სამხატვრო აკადემიის პროფესორმა ჰენრიკა იუსტინსკამ გამო-

¹ თბილისი: <https://wolyn-metryki.pl/joomla/spisy-parafian-index/78-artykuly-metryki-wolyn/107-tbilisi>

სცა კატალოგი; მარია ფილინა, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, პოდონიის ხელმძღვანელი, არის მრავალი აკადემიური პროექტის ორგანიზატორი და ავტორი, რედაქტორი აკადემიური პუბლიკაციების, რომლებიც ეძღვნება ქართულ-პოლონურ ურთიერთობებს; კირილე ზდანევიჩის შვილიშვილის, ყარამან ქუთათელაძის ინიციატივით, 2009 დაარსდა და ყოველწლიურად იმართება ძმები ზდანევიჩების ხსოვნისადმი მიძღვნილი თანამედროვე ხელოვნების საერთაშორისო ფესტივალი; 2013 წელს თბილისში, „ევროპის სახლში“, პოლონეთის საელჩოსა და საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივმა საარქივო მასალების საფუძველზე მოაწყო გამოფენა. პირველად გამოიფინა საარქივო მასალები სახელწოდებით - „პოლონელების რეპრესიები საბჭოთა საქართველოში“; 2018 წელს საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში გაიხსნა ჰენრიკ ხრინევსკის სახელობის ხელოვნებისა და პოლონური ლიტერატურის დარბაზი; 2017 წელს თბილისში გაიხსნა მარშალი იუზეფ პილსუდსკის გამზირი; 2010 წელს სმმოლენსკის ავიაკატასტროფაში გარდაცვლილი პრეზიდენტ კაჩინსკის მიენიჭა ქართველოს ეროვნული გმირის წოდება, ხოლო ორი წლის შემდეგ თბილისში, საქართველოს მიმართ პრეზიდენტ კაჩინსკის მიერ გამოჩენილი მხარდაჭერის პატივისცემის ნიშნად, პოლონეთის პრეზიდენტის ბიუსტი დაიდგა მისივე სახელობის ქუჩაზე.

პოლონურმა დიასპორამ, ერთი მხრივ, საქართველოში ევროპული კულტურის ძლავრი ნაკადი შემოიტანა, ისინი წლების განმავლობაში ნერგვადნენ ევროპულ ღირებულებებს, მეორე მხრივ კი, ევროპაში რამდენადაც ეს შესაძლებელი იყო პოპულარიზაციას უწევდნენ ქართულ კულტურას.

ჩემი სურვილი იყო, მეჩვენებინა უცნობი ისტორია პოლონელების შესახებ, რომლებიც ორი ასეული წლის განმავლობაში, სხვადასხვა დროსა და გარემოებებში, მნიშვნელოვან როლს თამაშობდნენ საქართველოს ცხოვრებაში. ეს ისტორია დღესაც გრძელდება.